

Wiśniewski, Stanisław

Rozwój sieci szkół podstawowych w latach 1945-1955 na terenie powiatu ostródzkiego

---

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 558-580

1960

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Na podstawie tego dokumentu Pisz zaliczono do trzeciej kategorii miast książęcych. Najwięcej starań nad uzyskaniem praw miejskich dla Pisz włożył obywatel piski, Fryderyk Adam Czerniewski, który też na posiedzeniu pierwszej rady miasta został wybrany pierwszym jego burmistrzem. Pierwsze posiedzenie rady miejskiej po jego fundacji odbyło się w 1646 r. i wtedy zostali wybrani: burmistrzem — Fryderyk Adam Czerniewski; sędzią — Marcin Möck; radnymi — Jan Lanson i Krzysztof Wischer. Rodzina Czerniewskich pochodziła z Polski i położyła dla Pisz wielkie zasługi. Wśród radnych i burmistrzów napotyka się często to samo nazwisko, z tym, że imiona są Jan, Adam, Jakub. Miasto otrzymało swój herb i nazwę od zamku piskiego w dniu 8 listopada 1645 r.

* * *

W piwnicy w ratuszu piskim, tam, gdzie dzisiaj istnieje bar-kawiarnia, znajduje się malowidło ściennie, przedstawiające ratusz z 1663 r. Na dole tego malowidła po lewej stronie jest umieszczony herb, przedstawiający stylizowaną wilczycę na tle dwóch świerków, z drugiej strony tego malowidła umieszczono drugi herb miasta — głowę św. Jana Chrzciciela na misce.

Jest godne zastanowienia, dlaczego na tym malowidle widnieją dwa herby. Czyżby miasto Pisz miało wcześniejszy herb, inny od tego, jaki otrzymało w dniu nadania praw miejskich? Jest to sprawa otwarta i warto by się nią zająć.

STANISŁAW WIŚNIEWSKI

ROZWÓJ SIECI SZKÓŁ PODSTAWOWYCH W LATACH 1945–1955 NA TERENIE POWIATU OSTRÓDZKIEGO¹⁾

Leżący w południowo-zachodniej części województwa olsztyńskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie granic przedwrześniowej Polski, powiat ostródzki został wyzwolony w dniu 21 stycznia 1945 roku. Był on drugim z kolei oswobodzonym powiatem (pierwszy Nidzica) woj. olsztyńskiego.

Po przejściu frontu na terenie powiatu pozostało dużo ludności miejscowej. Zaraz w pierwszych tygodniach na wyzwolony teren zaczęła napływać ludność z sąsiednich powiatów, a nieco później osadnicy z Centralnej Polski i repatrianci z Bugu. W październiku 1945 r. ludność napływowa stanowiła 43,6% ogółu mieszkańców powiatu²⁾.

Ogólnie jednak trzeba stwierdzić, że rozbite rodziny, dzieci bez rodziców, wystraszona ludność, to był obraz stale spotykany.

¹⁾ Źródła, na podstawie których opracowano artykuł: *Handbuch des ostpreussischen Erziehers. Lehrer-Adressbuch für den Gau Ostpreussen*. Königsberg Pr. 1935, s. 333 — 371. Okres 1945 — 1955 opracowano na podstawie sprawozdań rocznych, sporządzanych przez inspektoraty oświaty dla Głównego Urzędu Statystycznego oraz wspomnień nauczycieli, którzy organizowali pierwsze szkoły na terenie powiatu. Pomocą w opracowaniu artykułu służyli mi przede wszystkim inspektor — p. Jan Leśniewski oraz zastępca inspektora — p. Bolesław Adamczyk. Ponadto wspomnienia z początkowego okresu organizowania szkół w pow. ostródzkim nadesłali nauczyciele: Helena Korczyńska, Ewa Kuklińska, Jadwiga Tymińska, Feliks Hertzig, Władysław Pelczarski, Henryk Górka, Aleksy Kraskowski oraz Danuta Głęb. Osobom tym za okazaną mi pomoc składam serdeczne podziękowanie.

²⁾ Dane Wojewódzkiego Wydziału Osiedleńczego w Olsztynie.

W rejestrze uzupełniającym pierwszego powszechnego sumarycznego spisu ludności z dnia 14 lutego 1946 roku roczników 1927 — 1946 i określonych mianem „Polacy” na terenie powiatu ostródzkiego zapisano liczby:

Wyszczególnienie	L u d n o ś ć		
	miejskowa	napływowa	razem
Na zapisanych ogółem:	3314	8553	11867
ma oboje rodziców	1054	7049	8103
sierot	222	196	418
pólsierot	960	1092	2052
oboje rodzice zaginęli	105	33	138
jedno z rodziców zaginęło	973	183	1156

* Jeżeli pojęcia „sierota” i „oboje rodzice zaginęli” oraz „pólsierota” i „jedno z rodziców zaginęło” uznamy za równoznaczne, to zapis przedstawia się następująco:

Wyszczególnienie	L u d n o ś ć					
	miejskowa	%	napływowa	%	Razem	%
Na zapisanych ogółem	3314	100	8553	100	11867	100
ma oboje rodziców	1054	31,8	7049	82,4	8103	68,3
sierot	327	9,9	229	2,7	556	4,7
pólsierot	1933	58,3	1275	14,9	3208	27,—

Z zestawienia widać, że straszliwe skutki wojny dotknęły wszystkich (4,7% sierot i 27% — pólsierot), a ludność miejscową w szczególności, bo zaledwie 31,8% dzieci miało rodziców, 9,9% było sierot i aż 58,3% — pólsierot.

Wraz z napływem ludności na teren powiatu zaczęli przybywać nauczyciele. Z dniem 1 maja 1945 r. zorganizowano Inspektorat Oświaty w Ostródzie. Pierwsza do pracy zgłosiła się nauczycielka Helena K o r c z y ń s k a. Przybyła z woj. rzeszowskiego i została zatrudniona w Ostródzie z dniem 8 czerwca 1945 r. W dniu 15 czerwca 1945 r. obowiązki kierownika szkoły Nr 1 w Ostródzie powierzono Stefanowi J ę d r z e j c z a k o w i, który przybył z Centralnej Polski. Nowa szkoła została ulokowana w ocalałym poniemieckim budynku szkolnym przy ul. Pieniężnego 27. W budynku tym w roku 1935 mieściły się dwie szkoły podstawowe: Lutherschule o 10 nauczycielach i 443 uczniach oraz Jahnschule o 11 nauczycielach i 462 uczniach. W tym samym budynku ulokowano zorganizowane w 1945 roku liceum ogólnokształcące.

W dniu 11 lipca 1945 r. obowiązki kierownika szkoły nr 2 w Ostródzie powierzono Stanisławowi Zabłockiemu. Druga szkoła została ulokowana w ocalałym budynku poniemieckiej Hindenburg-Schule przy ul. Olsztyńskiej 7. W szkole tej w roku 1935 pracowało 11 nauczycieli mężczyzn z 520 uczniami.

Czynna w 1935 roku Luisenschule o 13 nauczycielach i 575 uczniach przy ul. Teatralnej została w czasie działań wojennych zniszczona. Katolicka Marien-Schule o 7 nauczycielach i 283 uczniach przy ul. Olsztyńskiej 11 mieściła się w budynku nietypowym, który po 1945 r. przeznaczono na internat.

Jesienią 1945 roku w Ostródzie Osiedlu powstała nowa szkoła, ulokowana tymczasowo w barakach. Pierwszą nauczycielką w tej szkole była Jadwiga Skubiszewska.

W dniu 12 lipca 1945 obowiązki kierownika szkoły podstawowej w Olsztynku powierzono Walentemu Majewskiemu, który przybył z Centralnej Polski. Szkoła znalazła pomieszczenie w ocalałym budynku szkolnym, w którym w 1935 roku pracowało 10 nauczycieli z 492 uczniami. W Olsztynku ocalał również nietypowy poniemiecki budynek szkoły katolickiej o trzech nauczycielach i 120 uczniach przy ul. Chopina 22. Budynek ten znajduje się pod administracją kościelną i służy za mieszkania.

Do dnia 1 grudnia 1945 roku w szkołach miejskich powiatu ostródzkiego zapisano zatrudnienia jak niżej:

Nr 1 w Ostródzie: 1) Helena Korczyńska — 8 VI; 2) Stefan Jędrzejczak — 15 VI; 3) Zofia Wieszczycka 25 VI; 4) Aleksander Chwatow — 12 VII; 5) Janina Matuszewska — 14 VII; 6) Wanda Będkowska — 1 VIII; 7) Aleksandra Chwatow, 8) Ewa Kuklińska i 9) Joanna Stokowska — od 1 IX; 10) Barbara Serkes i 11) Aleksander Siniakiewicz — od 1 X; 12) Aleksandra Kamińska — 15 X i 13) Kornelia Ratyńska — 1 XI 1945 r.

Nr 2 w Ostródzie: 1) Kazimierz Szulewski — 19 VI; 2) Stanisław Zabłocki — 11 VII; 3) Jadwiga Zabłocka i 4) Juliusz Męczyński — 1 IX; 5) Zofia Trzcńska i 6) Czesława Sobolewska — 1 X.

Olsztynek: 1) Walenty Majewski — 12 VII; 2) Jadwiga Tymińska — 5 IX; 3) Stanisława Majewska — 16 IX; 4) Leon Ośmiałowski — 17 IX, 5) Antoni Mich i 6) Helena Mich od 10 XI oraz 7) Wojciech Kamiński — 20 XI 1945 r.

Z powodu zniszczeń wojennych, zorganizowana w roku 1947 szkoła podstawowa nr 3 w Ostródzie, została ulokowana w części ocalałego budynku szkoły zawodowej przy ul. Nowotki 2. Czynna od 1950 roku szkoła ćwiczeń przy liceum pedagog. znalazła pomieszczenie w częściowo ocalałym i wyremontowanym budynku dawnego gimnazjum przy ul. Świerczewskiego 1.

W miarę dalszego napływu nauczycieli zaczęto uruchamiać szkoły na wsi.

Poniżej przedstawiono kolejność ich powstawania oraz daty mianowań i nazwiska pierwszych nauczycieli.

1. Idzbark	dnia 9	VI	1945 r.	Leon Stańczyk
2. Tyrowo	„ 20	VI	„	Napoleon Dereszkiwicz
3. Dąbrówno	„ 26	VI	„	Feliks Hertzig
4. Grabin	„ 5	VII	„	Tadeusz Kobylński
5. Ornowo	„ 10	VII	„	Władysław Pelczarski
6. Kątno	„ 1	VIII	„	Pelagia Walkowiak
7. Okrągłe	„ 1	VIII	„	Stanisław Rzeczkowski
8. Kajkowo	„ 3	VIII	„	Sergiusz Sahajda
9. Brzydowo	„ 15	VIII	„	Stanisław Faszczka
10. Wirwajdy	„ 15	VIII	„	Amelia Galicka
11. Samborowo	„ 20	VIII	„	Bolesław Adameczyk
12. Tułodział	„ 20	VIII	„	Henryk Górka
13. Biesal	„ 27	VIII	„	Aleksy Kraskowski
14. Szczepankowo	„ 1	IX	„	Zdzisław Lech
15. Zwierzewo	„ 1	IX	„	Władysław Lipiński
16. Lubajny	„ 8	IX	„	Halina Kowalska
17. Durąg	„ 15	IX	„	Maria Mukosiej
18. Mosznica	„ 1	X	„	Walenty Kownacki
19. Ruzskowo	„ 1	X	„	Zygmunt Piotrowski
20. Elgnowo	„ 1	X	„	Józef Graduszewski
21. Pietrzwałd	„ 26	X	„	Antonina Januszkiewicz
22. Ostrowite	„ 1	XI	„	Stefan Ługowski

23. Samin	„	1	XI	„	Bronisława Ulatowska
24. Szyldek	„	7	XI	„	Wincenty Manejkowski
25. Łęguty	„	8	XI	„	Kazimiera Nabywaniec
26. Miłomłyn	„	14	XI	„	Wanda Gumienna
27. Wigwałd	„	25	XI	„	Władysława Sierzputowska

Trzeba zaznaczyć, że w miarę napływu ludności i wzrostu liczby uczniów już w 1945 r. w niektórych szkołach zwiększono liczbę nauczycieli. W Idzbarku obok wymienionego Leona Stańczyka z dniem 4 IX zatrudniono Romana Nowaka, a w Tyrowie obok Dereszkievicza z dniem 4 VII zatrudniono Stefanę Rudnicką i z dniem 1 X Danutę Głąb, repatriantkę z za Bugu.

O warunkach pracy pierwszych nauczycieli opowiadają naoczni świadkowie nauczyciele:

Helena Korczyńska, przybyła z Krzemieńca poprzez Sanok jako repatriantka, pisze: „Budynek szkolny szkoły nr 1 w Ostródzie nie był zniszczony. W jednym skrzydle szkoły mieścił się dom starców”. Pierwsi uczniowie, to dzieci „pracowników kolejowych przesiedlonych tu z Pruszkowa i z Łap w celu uruchomienia warsztatów kolejowych i obsługi stacji PKP. Następnie przybywała ludność z okolic Wilna, Grodna, Nowogródka i z Wołynia. Część ludności — to przesiedleńcy z północnych powiatów woj. warszawskiego. Dzieci miały rozmaite podręczniki, zeszyty robiły sobie z makulatury. W pierwszej klasie było dużo dzieci przerośniętych. Warunki życia nauczyciela były bardzo ciężkie, brak żywności i ubrania”.

Ewa Kuklińska przybyła do Ostródy z pow. sokólskiego, woj. białostockiego, bo tam zniszczono szkołę, w której pracowała. Opowiada, że „budynek, w którym mieści się obecna szkoła (Nr 2), był zajęty przez szpital i dlatego ocalał. W szkole były używane stare przedwojenne podręczniki, zeszyty zaś były robione domowym sposobem z papieru, jaki można było wówczas dostać, nawet z papieru pakowego. Na tablicy pisano kawałkami kredy, które przynosiły dzieci, lub gliną używaną do bielienia ścian. W zeszytach zaś pisano ołówkiem”.

Jadwiga Tymieńska przybyła do Olsztyńska z woj. białostockiego na apel naszego Rządu. Opowiada, że „mieszkańcami miasteczka była miejscowa ludność oraz drobni rolnicy z powiatów mławskiego, ciechanowskiego i przasnyskiego. Później zaczęli napływać repatrianci z za Bugu. Miasteczko przedstawiało przykry widok, gdyż w 30% było zniszczone i spalone. Budynek szkolny nie był zniszczony przez działania wojenne, z wyjątkiem centralnego ogrzewania. Szkoła posiadała częściowo sprzęt szkolny. Pomocy naukowych nie było żadnych. Dzieci posiadały stare książki i resztki zeszytów”.

Feliks Hertzig przybył do Dąbrówna z powiatu działdowskiego. Chciał pracować w charakterze nauczyciela przede wszystkim wśród ludności miejscowej. Opowiada, że „w Dąbrównie zastał 12 rodzin miejscowego pochodzenia i 26 rodzin ludności napływowej z powiatów makowskiego, mławskiego, działdowskiego i kieleckiego. Dąbrówno było w 70% zniszczone i spalone. Budynek szkolny nie miał w oknach szyb, drzwi rozbite, a sutereny wypalone. Ocalała część sprzętu szkolnego, a pomocy szkolnych nie było żadnych. Najwięcej pomocy przy uruchomieniu szkoły uzyskał od ówczesnego burmistrza Jana Zaręby i społeczeństwa, które pomagało w oczyszczaniu budynku szkolnego i obejścia. Książek ani zeszytów dzieci nie miały. Z konieczności sporządzano zeszyty ze starych ponemieckich druków, na których nawet spisywał rejestry dzieci. Na tablicy szkolnej pisano kawałkami z rozbitych przedmiotów kredowych. Warunki życia nauczyciela były bardzo ciężkie. Wyżywienie otrzymywał od ludności”.

Władysław Pelczarski przyjechał do Ornowa z pow. Brzozów woj. rzeszowskiego, gdyż na tych terenach przebywał „jako jeńiec wojenny i do pewnego stopnia czuł się uczuciowo związany z tą krainą”. We wspomnieniach pisze: „W chwili objęcia szkoły w Ornowie w dniu 10 VII 1945 r. stwierdziłem, że ludność w 99% składała się z autochtonów mówiących dobrze po polsku (podkreśl. — St. W.). Było zaledwie trzy rodziny, które nie znały języka polskiego. Stan budynku szkolnego i wioski był stosunkowo dobry. Na polecenie ówczesnego sołtysa (Bielawskiego) ludność uporządkowała budynek szkolny i od 15 VII 1945 r. rozpoczęła się nauka. Miejscowa ludność przyniosła stoły, ławki i tablicę szkolną (podkreśl. — St. W.). Pomocy naukowych nie było. Dzieci miały początkowo zeszyty i ołówki. Później pisały na papierze do pakowania masła”. Na tablicy szkolnej pisano początkowo kredą, a po wyczerpaniu „zastąpiono ją kawałkami wapna lub próbowano pisać kawałkami z rozbitych figur gipsowych. Początkowo byłem na utrzymaniu sołtysa, który zobowiązał się w Inspektoracie Szkolnym dać wyżywienie nauczycielowi. We wrześniu 1945 r. otrzymałem pierwsze pobory. Od tego czasu przeszedłem na własne utrzymanie. Miałem trudności w zaopatrywaniu się w chleb i tłuszcz. Pewną pomoc otrzymywałem od dowódcy jednostki radzieckiej”.

Henryk Górka przybył do wsi Tułodziad razem z ludnością z powiatu Maków Mazowiecki. Wypędził ich stamtąd brak chleba i dachu nad głową, gdyż tereny powiatu makowskiego zostały bardzo zniszczone i zaminowane w czasie działań wojennych w 1944 r. We wspomnieniach pisze: „Stan budynku szkolnego był dobry, wioski również poza kilku spalonymi gospodarstwami. W uruchomieniu szkoły pomagała ludność napływowa (95% mieszkańców wsi), dostarczając do szkoły własny opał, pełniąc dyżury w charakterze sprzątaczy po jednym dniu od dziecka. Dzieci nie miały książek i zeszytów. Do pisania wykorzystaliśmy lewą stronę różnych bloków kasowych i księgowych. Pisano atramentem przygotowanym z ćwikłowego buraka. Osobiście pojechałem na rowerze do Warszawy, gdzie od przygodnego handlarza wózkowego kupiłem kilka poszarpanych podręczników, na których dzieci uczyły się w grupach po 10, a nawet i więcej osób. Na tablicy pisano szczątkami rozbitych figur gipsowych. Do klasy pierwszej zgłaszały się dzieci w wieku do 12 lat. Warunki życia były bardzo ciężkie, gdyż jedynym wyżywieniem był chleb i ziemniaki, których też nie było za wiele. Ziemia leżała odłogiem, lecz nie było jej czym uprawiać, gdyż w całej wsi były tylko cztery konie, a mlekiem od pięciu krów sołtys dzielił wszystkich mieszkańców wsi. W szkole pracowałem bez zegarka. Prace piśmienne uczniów poprowadziłem przy kaganku, bo chociaż lampy były, to brakowało do nich szkielec”.

Aleksy Kraskowski został „w czasie okupacji wywieziony jako jeńiec cywilny do Elbląga”. Po wyzwoleniu Elbląga nie mógł już wrócić za Bug i dlatego zatrzymał się w Biesalu: „Byłem pierwszym osadnikiem w Biesalu. Ludność miejscowego pochodzenia składała się z Warmiaków i Mazurów. Spotykałem mało osób, z którymi nie mógłbym porozumieć się w języku polskim (podkreśl.— St. W.). Osadnicy napływali z powiatów mławskiego, ciechanowskiego i trochę repatriantów. Wioska straciła około 20% budynków. Budynek szkolny ocalał. Wy magał drobnych remontów i uporządkowania — usunięcia śladów wojny. Dzieci nie miały książek i zeszytów. Pisały na papierze zdobytych przypadkowo: plakatami, tapetach, na odwrocie pism niemieckich. Atrament robiły z farbek do malowania materiałów. Rozpiętość wieku dzieci zgłaszających się do klasy I od 7 do 13 lat.

W pierwszych latach pracy pobory nauczycielskie były raczej symboliczne. Każdy radził sobie, jak mógł. Podstawowe produkty wyżywienia otrzymywałem od ludności (ziemniaki) lub z pola (żyto). W całej wiosce była jedna para koni i kilka krów.

Warunki życia ludności były bardzo ciężkie. Brak sprzężaju zmuszał do ręcznej pracy na roli. Szczególnie ciężkie było położenie kobiet obarczonych licznym potomstwem, a pozostających bez mężów, braci i ojców. Ciężkie warunki zmuszały do wspólnego działania i wzajemnej pomocy. Do bronowania zaprzęgało się w brony kilka kobiet, mleko trzeba było dzielić między kilka rodzin. W nocy trzeba było czuwać, aby wspólnym wysiłkiem bronić dobytku, a raczej resztek dobytku. W okresie letnim od głodu ratowały las i rzeka”.

D a n u t a G ł ą b przybyła do Tyrowa jako repatriantka zza Bugu. „Wioska była zniszczona do 50%, przedstawiała tragiczny obraz ruin i pogorzeliisk. Okropnie zaśmiecona słomą i papierami. Płoty powywracane przez czołgi i samochody”. W budynku szkolnym „brak było szyb w oknach, brak klamek przy drzwiach, piece porozbijane i ślady palenia w nich meblami szkolnymi. Z pomocy naukowych pozostały jedynie uszkodzone tablice w ścianach”.

„W uruchomieniu szkoły pomagała ludność i wojsko radzieckie. Ludność we własnym zakresie przynosiła stoły i krzesła dla własnych dzieci.

Podręczników dzieci nie miały. Uczono na podręcznikach przedwojennych zdobytych przez nauczycieli. Jeden egzemplarz przypadał na klasę.

Na tablicy pisano przepalonym gipsem z ram obrazów i odlewów różnych postaci. Do klasy pierwszej zgłaszały się dzieci w wieku od 7 do 14 lat”.

Z tych kilku wspomnień pierwszych nauczycieli zarysowała się wyraźnie sytuacja, jaka panowała na terenie powiatu ostródzkiego w pierwszych latach wolności. Szczególnie ciężki był los nauczycieli, którzy częstokroć pracowali bez obuwia i odzieży, a nieraz o głodzie i bez uposażenia. Świadczy o tym wyraźnie poniższe pismo:

Szkoła Podstawowa
w Idzbarku

Idzbark, dnia 30 XI 1945 r.

Do
Ob. Inspektora Szkolnego
w Ostródzie

Ponieważ otrzymałem zawiadomienie Ob. Inspektora, bym osobiście zgłosił się do Inspektoratu Szkolnego w sprawie nieobecności mojej na lekcjach w dniu 23 bm., komunikuję, iż jest to obecnie dla mnie niemożliwością ze względu na brak butów, które oddałem do reperacji. O wykupieniu zaś ich nie ma na razie mowy ze względu na brak gotówki.

(—) Nowak

Mimo różnych braków i kłopotów materialnych, wszyscy jednak nauczyciele pracowali z głęboką wiarą, że ich trud nie pójdzie na marne, a przyszłość będzie lepsza. Należy również podkreślić fakt znajomości języka polskiego przez ludność miejscową oraz docenianie roli szkoły zarówno przez ludność mazurską jak i napływową. Bez pomocy słabego jeszcze wtedy państwa ludność czynnie współdziałała w uruchamianiu szkół. Uporządkowanie obejść szkolnych, drobne remonty budynków, gromadzenie rozrzuconych mebli, to były sprawy zwykle samorzutnie załatwiane przez nowo tworzącą się społeczność.

A oto wyniki:

Tabl. 1. Rozwój sieci szkół pod

Lp	Miejscowość	naucz i uczni	R O K											
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
1	Ostróda Nr 1	naucz. uczni.	11 462	13 417	16 643	13 461	9 312	7 323	8 356	8 400	7 405	9 376	7 341	9 362
2	Ostróda Nr 2	naucz. uczni.	11 520	7 277	12 531	13 436	13 507	14 518	12 512	11 487	13 461	16 481	15 476	13 531
3	Ostróda-Os.	naucz. uczni.	— —	1 47	1 102	2 122	2 108	2 106	2 93	2 108	2 99	2 113	3 131	3 151
4	Ostróda Nr 3	naucz. uczni.	— —	— —	— —	11 372	10 433	13 493	9 311	9 301	8 325	15 434	16 558	14 641
5	Ostr.-Szk. ćw.	naucz. uczni.	— —	— —	— —	— —	— —	— —	8 205	13 196	9 198	9 201	7 210	8 222
6	Ostróda	naucz. uczni.	7 283	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
7	Ostróda	naucz. uczni.	13 575	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
8	Ostróda	naucz. uczni.	10 443	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
9	Olsztynek	naucz. uczni.	10 492	7 342	10 454	14 534	15 600	15 588	16 670	16 661	16 558	18 565	17 621	15 640
10	Olsztynek	naucz. uczni.	3 120	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
11	Idzbark	naucz. uczni.	4 192	2 98	2 102	3 117	3 129	4 146	4 131	4 136	4 127	4 131	4 129	4 132
12	Tyrowo	naucz. uczni.	2 125	3 144	3 117	3 104	3 109	3 105	3 117	3 114	4 77	4 83	4 94	4 95
13	Dąbrówno	naucz. uczni.	7 268	1 40	2 65	3 83	3 117	3 125	3 151	5 131	4 118	5 112	4 124	4 129
14	Grabin	naucz. uczni.	2 87	1 40	— —	1 48	1 54	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
15	Ornowo	naucz. uczni.	2 79	1 35	1 52	1 53	1 49	1 51	2 69	2 65	2 54	2 53	2 45	2 48
16	Kątno	naucz. uczni.	2 76	1 36	1 51	1 33	1 29	1 18	— —	— —	— —	— —	F 90	3 65
17	Okragłe	naucz. uczni.	1 38	1 21	1 33	1 27	— —	1 25	1 20	1 17	1 23	1 26	1 30	1 26
18	Kajkowo	naucz. uczni.	4 223	1 60	2 97	3 84	3 114	3 109	3 102	2 104	3 89	3 98	4 126	4 142
19	Brzydowo	naucz. uczni.	3 116	2 85	2 144	3 149	3 166	4 128	4 100	4 114	4 131	4 116	5 132	4 112
20	Wirwajdy	naucz. uczni.	1 37	1 42	2 85	2 80	2 85	2 96	2 77	3 74	1 39	2 39	F 21	1 40
21	Samorowo	naucz. uczni.	3 157	1 45	2 92	3 105	2 95	2 95	2 105	2 105	4 100	4 94	4 131	4 128
22	Tułodział	naucz. uczni.	2 82	1 43	1 46	1 26	1 28	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
23	Biesal	naucz. uczni.	2 96	2 67	2 89	2 103	3 126	2 136	4 146	4 167	4 140	4 135	4 137	4 146

stawowych w latach 1945 — 1955

Lp	Miejscowość	naucz. i uczni.	R O K											
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
24	Szczepankowo	naucz. uczni.	2 104	1 41	1 48	1 45	1 58	1 104	2 101	3 118	3 112	4 120	4 117	4 109
25	Zwierzewo	naucz. uczni.	2 63	1 58	1 55	2 72	2 88	3 103	3 117	3 96	3 91	4 103	4 88	4 93
26	Zwierzewo	naucz. uczni.	1 29	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Lubajny	naucz. uczni.	1 52	1 62	1 65	2 85	2 76	1 52	1 49	2 60	2 72	2 65	2 74	2 80
28	Durąg	naucz. uczni.	2 101	1 27	1 44	2 83	1 104	2 64	2 83	3 73	3 64	3 60	2 50	2 58
29	Mosznica	naucz. uczni.	1 37	1 59	1 76	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Ruszkowo	naucz. uczni.	3 170	1 80	2 110	3 141	3 167	3 155	3 154	4 152	4 119	4 110	4 128	4 139
31	Elgnowo	naucz. uczni.	3 132	1 40	1 69	2 70	2 66	3 81	2 70	2 59	2 53	2 67	4 83	3 57
32	Pietrzwałd	naucz. uczni.	3 129	1 61	1 76	2 79	1 104	3 113	3 110	3 117	4 110	4 110	4 107	4 97
33	Ostrowite	naucz. uczni.	1 55	1 43	1 55	·	1 27	1 30	1 33	1 28	1 26	1 25	1 33	1 41
34	Samin	naucz. uczni.	2 89	1 43	1 56	1 44	1 48	1 61	1 62	2 71	4 91	3 82	3 102	4 90
35	Sztydak	naucz. uczni.	2 96	1 31	1 29	1 54	1 45	2 122	2 104	3 99	4 96	4 77	4 90	4 87
36	Łęguty	naucz. uczni.	1 44	1 38	2 81	3 105	2 103	3 102	3 81	3 62	3 76	3 72	3 70	3 66
37	Milomłyn	naucz. uczni.	8 318	1 60	2 85	3 139	3 173	4 189	5 184	6 175	5 166	6 185	7 210	5 228
38	Wigwałd	naucz. uczni.	2 70	1 23	1 34	1 56	1 39	—	—	—	—	—	—	1 38
39	Liwa	naucz. uczni.	3 149	1 42	1 42	2 78	2 111	3 135	4 133	3 126	4 108	5 112	5 123	4 129
40	Łukta	naucz. uczni.	3 124	1 92	3 147	5 179	3 196	5 200	5 158	6 161	5 137	6 157	6 190	4 155
41	Głędy	naucz. uczni.	2 58	1 43	·	1 60	1 55	1 62	2 67	2 63	2 45	2 46	2 40	2 45
42	Elgnówko	naucz. uczni.	2 95	—	1 60	2 66	2 80	3 96	3 100	3 90	3 101	4 100	4 111	4 92
43	Dąg	naucz. uczni.	1 46	—	1 56	2 70	1 47	—	—	—	—	—	—	—
44	Pawłowo	naucz. uczni.	2 97	—	1 41	1 44	1 57	2 63	2 72	2 74	3 68	3 76	3 64	3 71
45	Lipowo	naucz. uczni.	2 123	—	1 69	2 87	1 97	2 91	2 84	3 91	2 88	3 80	3 63	2 54
46	Drwęck	naucz. uczni.	1 73	—	1 41	1 38	1 40	1 32	1 20	1 19	1 16	1 17	1 23	2 37

Tabl. 1. Rozwój sieci szkół pod

Lp	Miejscowość	naucz. 1 ucz.	R O K											
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
47	Głaznoty	naucz.	2		1	1	1	1	1	2	2	2	2	4
		ucz.	95		47	47	63	57	44	59	59	51	64	73
48	Mostkowo	naucz.	2		1	2	2	2	2	2	3	3	5	4
		ucz.	115		62	70	86	105	89	80	98	86	110	112
49	Mierki	naucz.	2		1	1	1	1	2	2	2	2	F	1
		ucz.	83		55	58	52	58	64	48	36	38	9	29
50	Waplewo	naucz.	2		1	1	1	1	2	3	3	4	4	4
		ucz.	111		46	40	36	70	78	91	76	89	102	105
51	Reszki	naucz.	2		1	1	1	1	1	2	4	4	3	4
		ucz.	87		48	53	46	44	35	43	74	67	71	79
52	Bynowo	naucz.	2		1	1	1	2	2	2	2	2	2	2
		ucz.	67		43	56	61	68	64	57	50	49	44	54
53	Marwałd	naucz.	3		1	2	2	3	3	4	4	4	4	4
		ucz.	163		42	59	78	139	141	140	122	112	103	100
54	Marcinkowo	naucz.	1		1	1	1	1	1	1	1	F	1	
		ucz.	48		41	34	32	33	21	20	18	18	75	23
55	Grunwald	naucz.	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	42		31	34	25	18	20	15	18	20	24	
56	Łutynowo	naucz.	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	43		52	35	40	44	37	27	27	36	42	50
57	Stębark	naucz.	2		1	2	2	2	2	2	3	3	4	4
		ucz.	115		85	71	88	82	87	87	85	89	97	110
58	Królikowo	naucz.	2		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	110		45	51	45	46	41	33	29	33	34	33
59	Tomaryny	naucz.	1		1	1	1	—	—	—	—	—	—	
		ucz.	48		34	26	21	—	—	—	—	—	—	
60	Gierzwałd	naucz.	5		1	1	1	2	2	2	3	4	4	
		ucz.	188		39	53	71	93	76	85	70	96	130	108
61	Guzowy Piec	naucz.	2		1	1	—	—	—	—	—	—	—	
		ucz.	63		25	19	—	—	—	—	—	—	—	
62	Jankowice	naucz.	2		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	56		31	26	21	31	29	19	16	15	13	14
63	Jemiołowo	naucz.	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	54		47	41	42	45	35	30	20	18	22	26
64	Kunki	naucz.	2		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	72		45	46	44	42	31	27	26	26	23	22
65	Lewałd W.	naucz.	3		1	1	1	1	1	2	2	2	2	
		ucz.	113		33	40	32	37	29	29	45	46	35	46
66	Mańki	naucz.	2		1	1	1	2	2	3	3	3	3	
		ucz.	100		70	45	72	102	119	89	66	55	51	45
67	Naprom	naucz.	2		1	1	1	1	1	1	1	1	1	
		ucz.	63		26	25	33	33	30	32	25	25	24	25
68	Ostrowin	naucz.	2		1	1	1	1	1	2	2	2	2	
		ucz.	78		32	37	61	52	40	52	44	61	58	61
69	Pelnik	naucz.	2		1	1	1	1	1	1	1	2	1	
		ucz.	97		36	42	41	45	36	30	33	38	21	21

stawowych w latach 1945 — 1955

Lp	Miejscowość	naucz. i uczni.	R O K											
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
70	Rapaty	naucz. uczni.	8 21		1 34	1 41	1 32	1 22	1 18	1 14	1 17	1 15	1 16	1 12
71	Rychnowo	naucz. uczni.	2 73		2 96	2 74	2 82	3 101	4 110	4 97	4 81	4 77	3 75	4 67
72	Ryn	naucz. uczni.	2 102		1 12	1 33	1 42	1 42	1 32	1 25	1 17	1 12	1 12	1 10
73	Śródka	naucz. uczni.	1 40		1 33	1 31	1 38	1 38	1 27	1 25	1 23	1 18	1 16	1 15
74	Boguszewo	naucz. uczni.	1 53		1 34	1 42	1 44	1 56	1 45	2 49	2 60	2 62	2 47	2 51
75	Frygnowo	naucz. uczni.	3 129			2 98	2 99	2 112	3 112	3 112	4 101	4 101	5 128	4 104
76	Smykowo	naucz. uczni.	2 130			2 86	2 92	2 94	2 106	3 102	3 90	4 81	3 56	3 61
77	Brzeźno Ł.	naucz. uczni.	1 26			1 17	1 18	1 26	1 21	1 19	1 19	1 16	1 17	1 14
77	Domkowo	naucz. uczni.	1 37			1 37	1 38	—	—	—	—	—	—	1 30
79	Dylewo	naucz. uczni.	3 148			1 45	1 52	1 52	1 60	2 59	2 53	2 44	2 44	2 46
80	Grzybiny	naucz. uczni.	2 88			1 54	1 45	1 39	1 33	1 26	2 43	2 47	2 48	2 47
81	Jagodziną	naucz. uczni.	2 88			1 28	1 29	1 29	1 33	1 28	1 28	1 28	1 27	1 32
82	Leszcz	naucz. uczni.	1 49			1 34	1 21	1 23	1 21	1 18	1 13	1 19	1 18	1 22
83	Łodwigowo	naucz. uczni.	2 62			1 55	1 54	—	1 28	1 26	1 20	1 18	—	—
84	Majdajny W.	naucz. uczni.	3 119			1 57	1 72	2 90	3 88	3 84	2 52	2 57	2 52	2 57
85	Mycyny	naucz. uczni.	1 34			1 21	—	—	—	—	—	—	—	—
86	Mielno	naucz. uczni.	2 98			1 51	1 63	1 39	1 33	1 29	1 27	1 33	1 32	1 43
87	Płatyny	naucz. uczni.	2 77			1 32	1 24	2 56	2 55	2 51	2 38	2 36	1 25	1 15
88	Rudno	naucz. uczni.	1 55			1 25	1 34	1 26	1 22	1 20	1 20	1 18	1 18	1 9
89	Rych. Wola	naucz. uczni.	1 28			1 31	1 32	1 23	1 17	1 10	1 15	1 17	1 14	1 14
90	Stare Jabł.	naucz. uczni.	— —			1 42	1 52	1 40	2 69	3 79	3 74	3 70	4 96	1 43
91	Stare Miasto	naucz. uczni.	1 52			1 35	1 36	—	—	—	—	—	F 31	1 12
92	Tomaszyn	naucz. uczni.	1 25			1 18	1 30	—	—	—	—	1 11	1 10	1 12

Tabl. 1. Rozwój sieci szkół pod

Lp	Miejscowość	naucz. i uczni	R O K											
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
93	Turówko	naucz. uczni	1 43			1 22	1 25	1 18	1 14	1 16	· ·	1 12	1 11	1 10
94	Witramowo	naucz. uczni	2 96			1 33	1 29	— —	— —	— —	— —	— —	— —	— —
95	Wysoka Wieś	naucz. uczni	2 85			1 37	1 38	1 34	1 24	1 23	1 23	1 16	1 12	1 9
96	Zezuty	naucz. uczni	2 76			1 45	1 39	1 36	1 42	1 30	1 37	1 19	1 22	1 12
97	Zybułtowo	naucz. uczni	2 71			1 53	1 51	2 69	2 85	2 91	3 90	3 83	3 92	3 77
98	Żelazno	naucz. uczni	2 96			1 52	1 48	1 50	1 59	2 71	3 58	2 54	3 68	3 85
99	Faltyjanki	naucz. uczni	1 15				1 22	1 16	1 12	1 14	1 12	1 13	— —	— —
100	Lichtajny	naucz. uczni	1 58				1 23	1 32	1 30	1 20	1 21	1 20	1 21	1 27
101	Molza	naucz. uczni	2 93				1 25	1 29	2 59	2 37	2 38	2 35	1 28	1 32
102	Gąsiorowo D.	naucz. uczni	2 65					1 23	1 25	1 13	— —	— —	— —	— —
103	Kraplewo	naucz. uczni	2 82					1 62	1 26	1 19	1 14	1 14	F 19	1 19
104	Ruś Mała	naucz. uczni	1 25					1 28	1 26	1 20	1 9	— —	— —	— —
105	Sławkowo	naucz. uczni	1 66					1 36	1 39	1 43	1 45	2 47	2 57	2 54
106	Swaderki	naucz. uczni	1 25					1 21	1 22	1 15	1 13	1 8	1 13	1 13
107	Tymawa	naucz. uczni	1 35					1 24	1 18	1 17	1 9	1 13	1 17	1 22
108	Kiersztanowo	naucz. uczni	2 85					1 40	1 17	1 18	1 18	1 13	1 15	1 14
109	Wynki	naucz. uczni	1 21					1 13	1 22	1 16	1 10	1 12	1 8	1 18
110	Gierłoż	naucz. uczni	1 34						1 18	1 17	1 16	1 22	1 29	1 38
111	Grabinek	naucz. uczni	— —						1 62	1 54	2 48	2 48	2 49	2 45
112	Kojdy	naucz. uczni	— —						1 18	1 16	1 14	1 14	F 48	1 17
113	Tabórz	naucz. uczni	— —						1 30	1 25	1 16	1 15	1 26	1 31
114	Parwólki	naucz. uczni	1 29							1 10	1 11	— —	— —	— —
115	Ulnowo	naucz. uczni	1 47										1 23	1 20
116	Pacóttowo	naucz. uczni	1 59										F 60	1 28
117	Tarda	naucz. uczni	1 28										F 37	1 9
118	Worliny	naucz. uczni	1 49										F 40	1 22

stawowych w latach 1945 — 1955

Lp	Miejscowość	naucz. i ucz.	R O K														
			1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955			
119	Zajączki	naucz. ucz.	1 49													F 32	1 23
120	Cierzpięty	naucz. ucz.	1 58														
121	Dąb	naucz. ucz.	1 24														
122	Gil Mały	naucz. ucz.	1 23														
123	Januszkowo	naucz. ucz.	2 80														
124	Komorowo	naucz. ucz.	1 29														
125	Kurki	naucz. ucz.	1 32														
126	Lipowo K.	naucz. ucz.	1 50														
127	Lipówka	naucz. ucz.	1 47														
128	Maróz	naucz. ucz.	1 20														
129	Marózek	naucz. ucz.	1 37														
130	Nadrowo	naucz. ucz.	1 49														
131	N. Wieś Ostr.	naucz. ucz.	1 50														
132	Podlejki	naucz. ucz.	1 27														
133	Sitno	naucz. ucz.	1 54														
134	Smolonek	naucz. ucz.	1 34														
135	Staszkowo	naucz. ucz.	2 80														
136	Świerkocin	naucz. ucz.	1 26														
137	Turznica	naucz. ucz.	2 75														
138	Turznica	naucz. ucz.	1 32														
139	Wygoda	naucz. ucz.	1 54														
140	Zajączkowo	naucz. ucz.	1 28														
141	Zalewo	naucz. ucz.	1 41														
Razem		naucz. ucz.	291 12612	62 2682	115 5266	176 6735	167 7270	190 7605	210 7669	243 7470	245 6910	271 7030	262 7352	269 7881			

W tablicach 1 i 2 przedstawiono rozwój szkół podstawowych w latach 1945 — 1955 na terenie powiatu ostródzkiego w porównaniu z rokiem 1935 na tym samym obszarze. Dlatego też wieś Turówko ze szkołą o 1 nauczycielu i wieś Januskowo ze szkołą o dwóch nauczycielach, przyłączone w 1955 roku administracyjnie do powiatu nidzickiego, zatrzymano do obliczeń w powiecie ostródzkim. Natomiast wieś Ząbie ze szkołą o 1 nauczycielu, wsie Lubstynek i Czerlin ze szkołami o 1 nauczycielu oraz wieś Wądzyn ze szkołą o 3 nauczycielach, przyłączone w 1955 roku administracyjnie do powiatu ostródzkiego, w obliczeniach nie były brane pod uwagę. W ten sposób uzyskano obszar porównywalny w tych samych granicach.

Tabl. 2. Szkoły i uczniowie wg liczby nauczycieli w latach 1945 — 1955

Wyszczególnienie	szkół i uczn.	L a t a											
		1935	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
o 1 nauczycielu	szkół	58	28	49	57	63	52	49	42	38	35	35	45
	uczni.	2343	1319	2328	2273	2784	2012	1504	957	780	658	745	1009
o 2 nauczycielach	szkół	52	2	11	18	15	18	24	22	18	21	13	15
	uczni.	4536	183	1046	1453	1337	1644	1988	1473	977	1096	672	772
o 3 nauczycielach	szkół	13	1	2	9	9	12	10	17	16	11	11	10
	uczni.	1769	144	264	1027	1297	1364	1161	1617	1308	851	843	739
o 4 i więcej naucz.	szkół	11	1	3	5	4	8	12	15	22	27	29	31
	uczni.	3964	1036	1628	1982	1852	2585	3016	3423	3845	4425	5092	5361
Razem	szkół	134	34	65	89	91	90	95	96	94	94	88	101
	uczni.	12612	2682	5266	6735	7270	7605	7669	7470	6910	7030	7352	7881
miasto	szkół	7	4	4	5	5	5	6	6	6	6	6	6
	uczni.	2895	1083	1730	1925	1960	2028	2147	2153	2046	2170	2337	2547
wieś	szkół	127	30	61	84	86	85	89	90	88	88	82	95
	uczni.	9717	1599	3536	4810	5310	5577	5522	5317	4864	4860	5015	5334

Tablica 1 wskazuje, jak sieć szkolna narastała i rozwijała się. Wskazuje również, jakie zmiany organizacyjne zachodziły w poszczególnych szkołach na przestrzeni jedenastu lat w porównaniu z rokiem 1935. Widać również, że niektóre szkoły powstały w miejscowościach, w których w 1935 roku szkół nie było, ale są i takie, w których do 1955 roku szkół nie uruchomiono, mimo, że w 1935 roku były czynne.

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy szukać w zniszczeniach wojennych, w nowej strukturze demograficznej i w zmienionych stosunkach społecznych powiatu.

Trzeba zaznaczyć, że wg danych z roku 1935 powiat podzielony był na dwa rejony wizytacyjne. Pierwszym, wyraźnie przygranicznym, administrował inspektor Langhagel, a drugim — inspektor Riemann. Ostróda wchodziła w skład rejonu pierwszego, który posiadał mniej szkół, ale z przewagą wyżej zorganizowanych.

W czasie działań wojennych w 1945 roku więcej ucierpiał rejon pierwszy, gdyż z ogólnej liczby 63 szkół zniszczono 17, w drugim z 71 szkół zniszczono 13.

Omawiane fakty obrazuje poniższe zestawienie:

Szkoły	Rejon I	Zniszczono	Rejon II	Zniszczono
o 1 naucz.	22	5	36	7
o 2 „	21	5	31	6
o 3 „	11	4	2	—
o 4 i więcej	9	3	2	—
R a z e m	63	17	71	13

W obliczeniach z 1935 roku nie brano pod uwagę szkoły wyznaniowej o 1 nauczyciela i 80 uczniach w Elgnówku. Uczniowie rekrutowali się z terenu całego powiatu. Był to zatem rodzaj szkoły specjalnej.

W obliczeniach sieci powojennej nie brano pod uwagę szkoły podstawowej czynnej przy sanatorium w Olsztynku. Szkoła ta w roku 1952 miała 4 nauczycieli i 103 uczniów. Ze względu na specyfikę przesunięto ją do działu szkół specjalnych.

W rejonie pierwszym zniszczeniu uległy szkoły o 1 nauczyciela w miejscowościach Boguszewo, Cierzpięty, Lipówka, Wygoda i Zajączki; szkoły o 2 nauczycielach w miejscowościach Gąsiorowo Dąbrowieńskie, Głaznoty, Łudwigowo, Stębark i Turznica wieś; szkoły o 3 nauczycielach w miejscowościach Dylewo, Frygnowo, Pietrzwałd i Samborowo oraz o 5 nauczycielach w Gierzwałdzie, o 8 nauczycielach w Miłomłynnie i 13 nauczycielach w Ostródzie (Luisenschule) przy ul. Teatralnej.

W rejonie drugim zniszczeniu uległy szkoły o 1 nauczyciela w miejscowościach Dąg, Drwęck, Kurki, Lipowo Kurkowskie, Nowa Wieś Ostródzka, Ulnowo i Worliny oraz szkoły o 2 nauczycielach w miejscowościach Grabin, Januszkowo, Mielno, Staszkowo, Wigwałd i Zybułtowo.

Podział powiatu na rejony i rozmieszczenie zniszczonych budynków szkolnych zaznaczono na mapce sieci szkół z 1935 roku.

Poza budynkami całkowicie zniszczonymi prawie wszystkie pozostałe zostały mniej lub więcej uszkodzone i zdemolowane. Dlatego też z zasady każdemu uruchomieniu szkoły towarzyszyły jakieś drobne naprawy budynku szkolnego lub szukaniu zastępczego w miejscu dawnej siedziby szkoły bądź też poza nią i stąd zmiany miejscowości w stosunku do roku 1935.

W wielu wypadkach uruchomione szkoły przerywały swoją działalność. Wynikało to zwykle z małej liczby dzieci, które przysyłano do sąsiedniej miejscowości. Gdy zaistniały warunki szkoły ponownie wznawiały swoją działalność.

Z ważniejszych inwestycji należy wymienić odbudowę szkół w Miłomłynnie (1953) i Samborowie (1955). Kapitałne remonty w roku 1954 szkół w Ornowie, Łukcie, Waplewie i znaczniejsze remonty w roku 1955 szkół w Gierzwałdzie (budynek adaptowanego bo właściwy zniszczony), Zwierzewie, Idzbarku i Olsztynku.

Dalsze lata przyniosły ważniejsze inwestycje na wsi, jak i w mieście, ale wychodzą już poza granice tematu.

Tablica druga jest podsumowaniem tablicy pierwszej. Widać z niej, że do roku 1955 na terenie powiatu ostródzkiego nie osiągnięto wprawdzie liczby szkół z 1935 roku, lecz w sieci szkolnej zaszły poważne zmiany. Zmniejszyła się liczba szkół o jednym nauczyciela z 58 do 45, szkół o 2 nauczycielach z 52 do 15 i szkół, o 3 nauczycielach z 13 do 10. Zwiększyła się natomiast liczba szkół o 4 i więcej nauczycielach z 11 do 31.

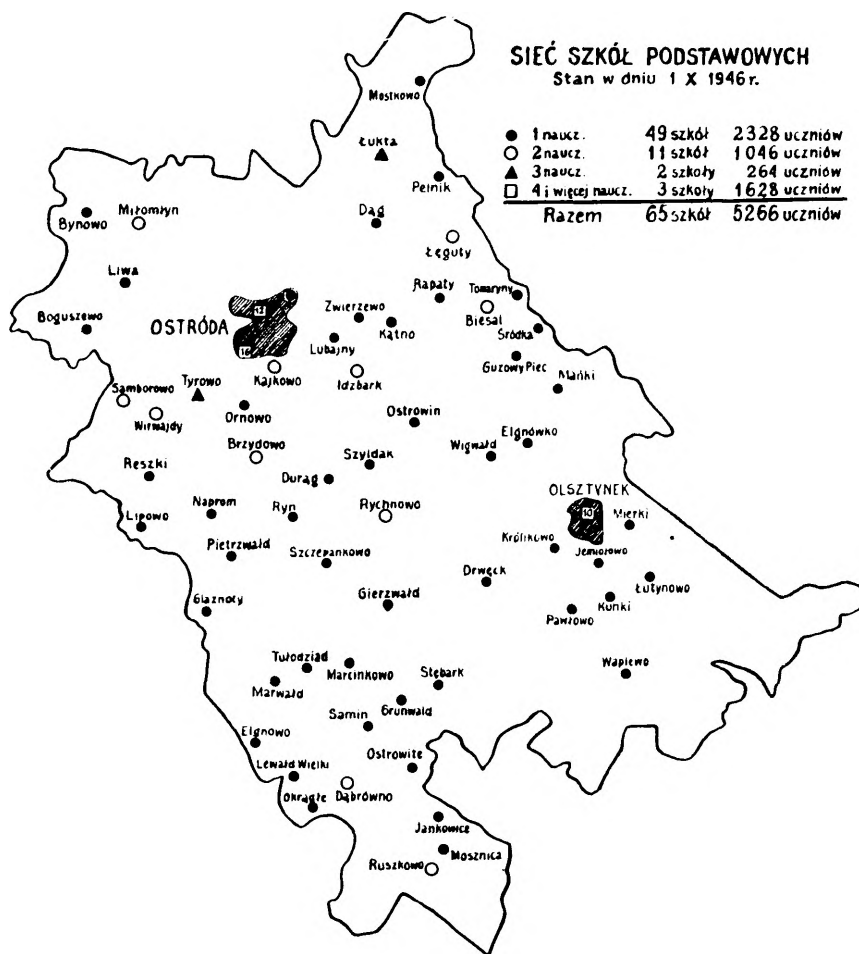
Korzystne zmiany obrazują poniższe zestawienia procentowe:

Rok	Wyszczególnienie	Ogółem	1 naucz.	2 naucz.	3 naucz.	4 i więcej
1935	Szkół	134	58	52	13	11
	%	100	43,3	38,8	9,7	8,2
	Uczniów	12 612	2 343	4 536	1 769	3 964
	%	100	18,6	36,—	14,—	31,4
1955	Szkół	101	45	15	10	31
	%	100	44,5	14,9	9,9	30,7
	Uczniów	7 881	1 009	772	739	5 361
	%	100	12,8	9,8	9,4	68,—

Z zestawienia widać wyraźnie, że podstawą sieci szkolnej w roku 1935 na terenie powiatu ostródzkiego w jego nie zmienionych granicach były szkoły o 1 i 2 nauczycielach, gdyż obejmowały 82,1% szkół i 54,6% uczniów. Liczby te

w roku 1955 spadły do 59,4% szkół i 22,6% uczniów. Liczby 8,2% szkół o 4 i więcej nauczycielach obejmujące 31,4% uczniów wzrosły do 30,7% szkół i 68% uczniów.

Trzeba dodać, że korzystne zmiany dotyczą przede wszystkim wsi, gdyż na omawianym obszarze w roku 1935 na wsi znajdowało się zaledwie 5 szkół o 4 i więcej nauczycielach z 1 189 uczniami, a w roku 1955 było ich 26 z 2 965 uczniami. Widać stąd, że mimo przeróżnych trudności wkład Polski Ludowej w dziedzinę oświaty jest ogromny. Utrzymanie szkół z liczbą uczniów nieraz poniżej 10 (patrz tablica 1) w innym ustroju też nie było stosowane.

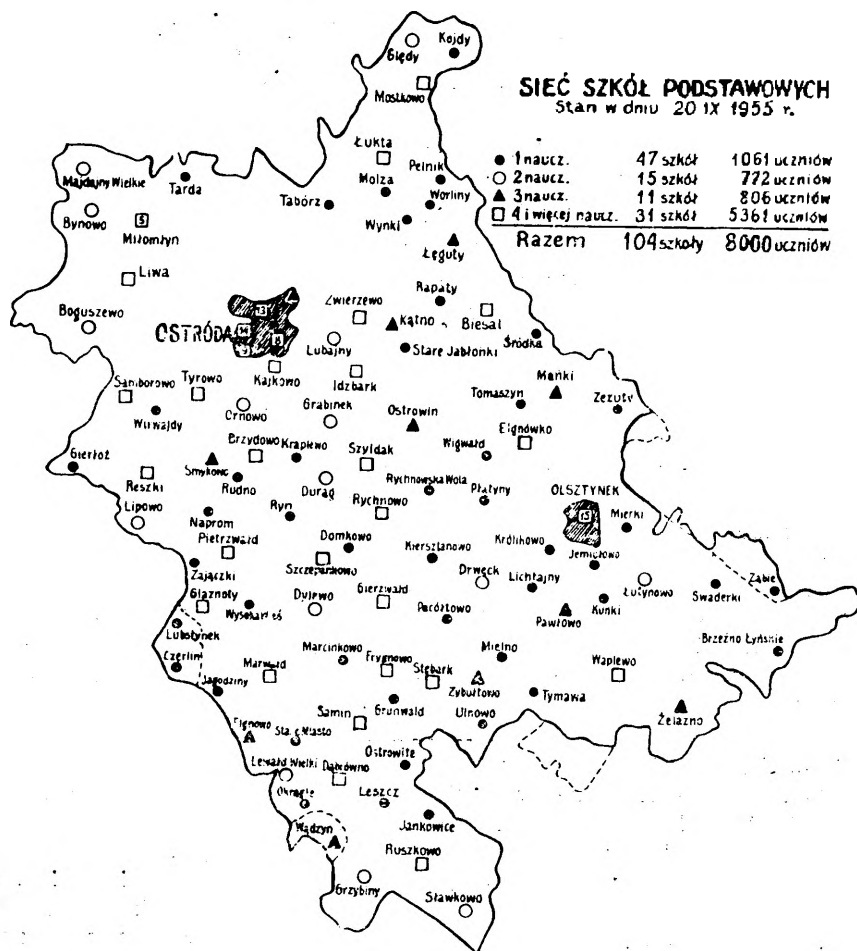
W tablicach 3, 4 i 5 oraz mapkach sieci szkolnej z lat 1935, 1946 i 1955 przedstawiono rozwój sieci szkolnej w latach 1945—1955 w porównaniu z rokiem 1935 w granicach powiatu jako jednostki administracyjnej.

Tablica 3 przedstawia w liczbach bezwzględnych liczbę szkół wg stopnia organizacyjnego i liczby uczniów w tych szkołach oraz ich odpowiedniki procentowe. W porównaniu z rokiem 1935 zaznacza się duży spadek procentowy liczby szkół o 2 nauczycielach oraz uczniów w szkołach o 1, 2, a nawet 3 nauczycielach. Widoczny jest duży wzrost procentowy szkół o 4 i więcej nauczycie-

lach szczególnie na wsi z 3,7% do 25% i uczniów w tych szkołach z 9,4% do 37,1%. Wynikało to z założeń, że tylko szkoły o 4 i więcej nauczycielach gwarantują realizację programu pełnych siedmiu klas.

W roku 1953 zanotowano 94 szkoły, a w roku następnym tylko 88. Spadek ten wynikał z poszukiwania nowych form organizacyjnych. Oto przy szkołach większych zaczęto tworzyć filie. Pozornie zlikwidowane szkoły istniały jako punkty filialne szkół macierzystych. Wykaz ich znajduje się w tablicy pierwszej. Zamiast nauczycieli podano literę F, a zamiast uczniów wstawiono numer bieżący szkoły macierzystej. Oczywiście liczby nauczycieli i uczniów szkół macierzystych zostały odpowiednio powiększone.

Z tablicy widać również, że po wzroście liczby uczniów w latach 1945 — 1950 następuje zahamowanie, a nawet spadek w latach 1951 — 1952. Zjawisko to znajduje swoje uzasadnienie w słabych ilościowo rocznikach powojennych.

Tabl. 3. Szkoły podstawowe wg liczby nauczycieli i uczniowie w nich

R o k	S z k o ł y											U c z n o w i e										
	Ogółem	mias.	wieś	1 naucz.		2 naucz.		3 naucz.		4 i więcej		Ogółem	m.	w.	1 naucz.		2 naucz.		3 naucz.		4 i więcej	
				m.	w.	m.	w.	m.	w.	m.	w.				m.	w.	m.	w.	m.	w.		
1935	134 100%	7 5,2	127 94,8		58 43,3	52 38,8	1	12	6	5	12612 100	2895 23	9717 77		2343 18,6		4536 36	120	1649 14	2775 22	1189 9,4	
I XII 1945	34 100	4 11,8	30 88,2	1	27 82,4	2 5,9		1	3		2682 100	1083 40,4	1599 59,6	47	1272 49,2		183 6,8		144 5,4	1036 38,6		
I. X. 1946	65 100	4 6,2	61 93,8	1	48 75,4	11 16,9		2	3		5266 100	1730 32,9	3536 67,1	102	2226 44,1		1046 20		264 5	1628 30,9		
I. X. 1947	89 100	5 5,6	84 94,4		57 64,1	1 20,2		9	4	1	6735 100	1925 28,6	4810 71,4		2273 33,7	122	1331 21,6		1027 15,2	1803 26,8	179 2,7	
I. X. 1948	91 100	5 5,5	86 94,5		63 69,2	1 16,5		9	4		7270 100	1960 27	5310 73		2784 38,3	108	1229 18,4		1297 17,8	1852 25,5		
I. X. 1949	90 100	5 5,5	85 94,5		52 57,8	1 20		12	4	4	7605 100	2028 26,7	5577 73,3		2012 26,5	106	1538 21,6		1364 17,9	1922 25,3	663 8,7	
I. X. 1950	95 100	6 6,3	89 93,7		49 51,6	1 25,2		10	5	7	7669 100	2147 28	5522 72		1504 19,6	93	1895 25,9		1161 15,1	2054 26,8	962 12,6	
30. IX. 1951	96 100	6 6,3	90 93,7		42 43,8	1 22,9		17	5	10	7470 100	2153 28,8	5317 71,2		957 12,8	108	1365 19,7		1617 21,6	2045 27,4	1378 18,5	
10. IX. 1952	94 100	6 6,4	88 93,6		38 40,4	1 19,2		16	5	17	6910 100	2046 29,6	4864 70,4		780 11,3	99	878 14,1		1308 18,9	1947 28,2	1898 27,5	
15. IX. 1953	94 100	6 6,4	88 93,6		35 37,2	1 22,4		11	5	22	7030 100	2170 30,9	4860 69,1		658 9,3	113	983 15,6		851 12,1	2057 29,3	2368 33,7	
25. IX. 1954	88 100	6 6,8	82 93,2		35 39,7		1	10	5	24	7352 100	2337 31,8	5015 68,2		745 10,1		672 9,1	131	712 11,5	2206 30	2886 39,3	
20. IX. 1955	104 100	6 5,8	98 94,2		47 45,2	15 14,4	1	10	5	26	8000 100	2547 31,8	5453 68,2		1061 13,2		772 9,6	151	655 10,1	2396 30	2965 37,1	

W związku z powyższym w niektórych szkołach nastąpił zupełny brak klas niższych przy istniejących wyższych. Ilustruje to poniższe zestawienie:

B r a k k l a s

Rok	I	II	III	IV	V
1950	3	1			
1951	3	3	—	1	
1952	4	3	1		
1953	2	3	2	1	1
1954	2	2	1		1
1955	3	1			

Od roku 1953 zarysował się ponowny wzrost liczby uczniów i stale trwa, a tym samym wygasło zjawisko braku klas.

W roku 1955 przeprowadzono korektę granic powiatu. W związku z tym szkoła o 1 nauczyciela w Turówku odeszła do powiatu nidzickiego, a szkoły o 1 nauczyciela w Ząbju z powiatu olsztyńskiego, w Lubstynku i Czerlinie z powiatu nowomiejskiego i o 3 nauczycielach w Wądzynie z powiatu działdowskiego przyłączono do powiatu ostródzkiego.

Liczba uczniów w szkołach pełnych

Rok	uczniów ogółem	z tego w szkołach pełnych	%	w tym na wsi	%
1945	2 682	759	28,3	—	—
1946	5 266	1 628	30,9	—	—
1947	6 735	1 991	29,6	188	2,8
1948	7 270	2 498	34,4	646	8,9
1949	7 605	3 677	48,3	1 755	23,—
1950	7 669	4 083	53,2	2 029	26,4
1951	7 470	4 902	65,6	2 857	38,2
1952	6 910	4 872	70,5	2 925	42,3
1953	7 030	4 952	70,4	2 895	41,2
1954	7 352	5 736	78,—	3 530	48,—
1955	8 000	6 016	75,2	3 620	45,2

Organizowanie pełnych szkół w miastach nigdy nie przedstawiało trudności. Gorzej jest natomiast na wsi, gdzie mała liczba dzieci nie pozwalała zatrudniać większej liczby nauczycieli. Z konieczności zatem program pełnej siedmioklasowej szkoły realizowały szkoły o 3, a nawet o 2 nauczycielach, zwłaszcza gdy nie miały klas niższych i stąd też liczby uczniów w szkołach pełnych znacznie przewyższały liczby uczniów w szkołach o 4 i więcej nauczycielach.

Wprowadzenie dużej liczby uczniów do szkół pełnych i ułatwienie ukończenia siedmiu klas świadczy o dużym wkładzie państwa w dzieło podnoszenia oświaty, a szczególnie na wsi.

W tablicy 4 przedstawiono liczby uczniów w poszczególnych klasach ogółem w powiecie oraz w rozbiciu na miasto i wieś. W tablicy tej widać duże rozbieżności w liczbach uczniów klas pierwszych i siódmych w pierwszych latach na-

Tabl. 4. Uczniowie szkół podstawowych wg klas

R o k	O g ó ł e m							M i a s t o							W i e ś									
	Og.	I	II	III	IV	V	VI	VII *)	Og.	I	II	III	IV	V	VI	VII *)	Og.	I	II	III	IV	V	VI	VII *)
	1935	12612								2895								9717						
1945	2682	937	654	528	302	151	81	29	1083	280	218	220	138	117	81	29	2599	657	436	308	164	34		
1946	5266	1564	1328	1105	687	350	163	69	1730	381	289	332	292	229	138	69	3536	1183	1039	773	395	121	25	
1947	6735	1481	1614	1527	1085	461	295	124	1925	302	377	310	272	208	201	116	4810	1179	1237	1217	813	253	94	8
1948	7270	1398	1449	1621	1337	787	399	233	1960	272	282	374	309	300	228	195	5310	1126	1167	1247	1028	487	171	38
1949	7605	1559	1402	1495	1440	1021	660	321	2028	285	276	301	359	347	259	201	5577	974	1126	1194	1081	674	401	120
1950	7669	1170	1251	1368	1360	1179	847	494	2147	301	290	292	317	424	275	248	5522	869	961	1076	1043	755	572	246
1951	7470	1032	1156	1184	1271	1143	1020	664	2153	276	305	289	299	334	384	266	5317	756	851	895	972	809	636	398
1952	6910	968	1023	1085	1105	1080	908	741	2046	283	273	310	290	308	287	295	4864	685	750	775	815	772	621	446
1953	7030	1422	952	989	1080	1032	865	690	2170	439	269	279	316	321	269	277	4860	983	683	710	764	711	596	413
1954	7352	1652	1349	913	1004	1007	811	616	2337	478	444	285	296	351	276	207	5015	1174	905	628	708	656	535	409
1955	8000	1748	1574	1284	954	972	818	650	2547	547	459	425	281	297	303	235	5453	1201	1115	859	673	675	515	415

*) W liczniku podano uczniów klas VIII, które w 1947 r. zaczęto tworzyć przy szkołach podstawowych
W mianowniku podano uczniów klasów skróconych.

szego szkolnictwa. Był to wynik działalności okresu wojennego, w którym większość dzieci nauki nie pobierała. Dysproporcja ta dłużej utrzymywała się na wsi, gdzie szkoły z siódmą klasą zjawiły się dopiero w roku 1947 i to w minimalnej ilości. Z biegiem lat dysproporcje w liczbach uczniów klas pierwszych i siódmych były stopniowo wyrównywane. Od roku 1953 zanotowano duży wzrost napływu uczniów do klas pierwszych. Są to już dzieci urodzone w wolnej ojczyźnie. Najbardziej charakterystycznym zjawiskiem jest fakt likwidacji dużej rozbieżności liczby uczniów w klasach IV — V oraz VI i VII³⁾.

Absolwenci klas VII

Do roku 1955 z terenu powiatu ostródzkiego zanotowano liczby absolwentów:

Rok	Ogółem	Miasto	Wieś
1948	89	84	5
1949	213	185	28
1950	303	187	116
1951	454	229	225
1952	573	240	333
1953	628	245	383
1954	568	241	327
1955	490	165	325

Biblioteki szkolne:

Już w 1946 roku 17 szkół na terenie powiatu posiadało małe biblioteczki szkolne. Liczba bibliotek i tomów stale wzrastała. Na przestrzeni lat 1946—1955 w powiecie ostródzkim zanotowano średnie liczby tomów na jednego ucznia w szkołach podstawowych: 1946 — 0,14; 1947 — 0,37; 1948 — 0,42; 1949 — 1,03; 1950 — 1,13; 1951 — 2,31; 1952 — 3,40; 1953 — 6,75; 1954 — 7,36; 1955 — 7,22.

Nauczyciele

Tablica 5 przedstawia liczbę nauczycieli pełnozatrudnionych i obciążenie ich uczniami. Podobnie jak w innych powiatach w pozycji „wieś” występował stały wzrost zatrudnienia, natomiast w pozycji „miasto” występowały wahania, spowodowane różnym zatrudnieniem na stopniu licealnym. Od roku 1951 wzrost zatrudnienia nauczycieli znacznie wyprzedzał wzrost liczby uczniów, stąd też średnia liczba uczniów na jednego nauczyciela stale malała aż do średniej 26 ogółem i 24 na wsi w roku 1953. Porównanie liczby uczniów na jednego nauczyciela w 1935 roku w poszczególnych latach i w różnych stopniach organizacyjnych naszej sieci szkolnej mówi samo za siebie.

Charakterystyczną cechą jest mała liczba zatrudnionych kobiet w 1935 roku, bo tylko 13,7% i stały wzrost zatrudnienia kobiet szczególnie po 1950 roku.

Z zasady w roku 1935 w szkołach o 1 i 2 nauczycielach pracowali sami mężczyźni. W 13 szkołach o 3 nauczycielach zastosowano ścisłą regułę: po 2 mężczyzn i 1 kobiecie. W nielicznych szkołach większych pracowali sami mężczyźni, a tylko w dwóch szkołach na terenie miasta Ostródy stwierdzono przewagę kobiet (na 13 sił 8 kobiet i na 10 sił 6 kobiet).

³⁾ Zob. Komunikaty Mazursko-Warmińskie 1960, nr 1 (67), s. 128.

Tabl. 5. Nauczyciele pełnozatrudnieni oraz obciążenie ich uczniami

R o k	Nauczyciele pełnozatrudnieni										Na nauczycielach przypada uczniów						
	ogółem			miasto			wieś			% kobiet	ogółem	miasto	wieś	w szkołach o			
	og.	m.	kob.	og.	m.	kob.	og.	m.	kob.					1 naucz.	2 naucz.	3 naucz.	4 i więcej
1935	291	251	40	65	45	20	226	206	20	13,7	43	44	43	40	44	45	44
1945	62	28	34	28	8	20	34	20	14	54,8	43	39	47	47	46	48	38
1946	115	54	61	39	13	26	76	41	35	53,0	46	44	47	48	48	44	43
1947	176	.	.	53	.	.	123	.	.	.	38	36	39	40	40	38	35
1948	167	74	93	49	16	33	118	58	60	55,6	44	40	45	44	45	48	39
1949	190	88	102	51	12	39	139	76	63	53,6	40	40	40	39	46	38	39
1950	210	109	101	55	13	42	155	96	59	48,0	37	39	36	31	41	39	36
1951	243	126	117	63	15	48	180	111	69	48,1	31	34	30	23	33	32	32
1952	245	120	125	55	9	46	190	111	79	51,0	28	37	26	21	27	27	31
1953	271	123	148	69	15	54	202	108	94	54,6	26	31	24	19	26	26	27
1954	262	103	159	65	11	56	197	92	105	60,6	28	36	25	22	26	26	30
1955	274	106	168	62	11	51	212	95	117	61,3	29	41	26	23	26	24	33

Drugą charakterystyczną cechą zatrudnionych w 1935 roku nauczycieli jest ich wiek.

Z 291 osób tylko 90 miało metryki sporządzone po 1900 roku. Nawet przy rozmieszczeniu brano wiek pod uwagę, bo w rejonie pierwszym przygranicznym na 173 nauczycieli 43 było urodzonych po 1900 r., a w rejonie drugim na 118 zatrudnionych nauczycieli 47 było urodzonych po 1900 roku.

W omawianym okresie w powiecie ostródzkim funkcje inspektorów pełnili:

1	V	1945	—	29	II	1948	—	Sergiusz Sahajda
1	II	1948	—	14	IV	1951	—	Jan Leśniewski
1	V	1951	—	29	II	1952	—	Alfons Ignatowski
1	VII	1952	—	31	XII	1954	—	Jan Przybysz
1	V	1955	—	31	XII	1956	—	Leon Łosiakowski
1	I	1957					—	Jan Leśniewski

DYSKUSJA I POLEMIKA

EMILIA SUKERTOWA-BIEDRAWINA

DZIAŁDOWSZCZYŻNA W OCZACH FRITZA GAUSEGO

W 1959 roku ukazała się w Marburgu nad Lahną dużych rozmiarów historia urzędu i miasta Działdowa, opracowana przez Fritza Gausego¹⁾. Jest to 38 z kolei publikacja *Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas*, wydana przez Instytut Jana Gottfrieda Herdera. Księga jest rozmiarów imponujących: 4°, liczy 431 stron, zaopatrzona w plany m. Działdowa, dokonane po pożarach w latach 1733 i 1794, w plan zamku i podzamcza²⁾ oraz widok zamku z zewnątrz, a także od strony dziedzińca zamkowego³⁾.

We wstępie autor kreśli genezę powstania swego dzieła. Zaznacza on, że w jakiś czas po oderwaniu Działdowszczyzny od Prus Wschodnich i przyłączeniu jej do Polski bez plebiscytu zwrócono uwagę na to, że poza kilkoma niewielkimi artykułami nie było w języku niemieckim literatury o tym skrawku utraconej ziemi. Toteż Komisja Historyczna dla Badań Prus Wschodnich i Zachodnich powierzyła Gausemu wypełnienie tej luki⁴⁾, tj. opracowanie dziejów tego obszaru, będącego niegdyś częścią powiatu nidzickiego. Według słów autora „choć założenie tego dzieła było nie tylko naukowe, lecz i z konieczności narodowo-polityczne, to jednak książka niniejsza w żadnym razie nie jest polityczna”⁵⁾. Nie chodziło o to, ażeby bronić niemieckości Działdowa przed inną narodowością. Zagadnienie językowe i narodowościowe — jak podkreśla autor — tak dalece tylko zostało rozpatrzone, jak to pod wzglę-

¹⁾ Fritz Gause, *Geschichte des Amtes und der Stadt Soldau*, Marburg/Lahn 1959.

²⁾ „Grundriss des Churfürstl. Amtshauses Soldau” (Staatl. Archivlager Göttingen).

³⁾ *Amtshaus Soldau 1676. Entwicklung der Aufrisse in Hof und aussen*, (Nach: C. Steinbrecht, *Die Ordensburgen der Hochmeisterzeit*. Abb. III).

⁴⁾ F. Gause, *Vorwort*, s. VII.

⁵⁾ „Mag der Anlass also nicht nur ein wissenschaftliches, sondern auch ein nationalpolitisches Bedürfnis gewesen sein, so ist doch das Buch, das jetzt vorgelegt wird, keineswegs ein politisches. Es ging nicht darum, das Deutschtum Soldaus gegen ein anderes Volkstum zu verteidigen — das Nationalitäten- und Sprachenproblem wird so weit berücksichtigt, wie es sächlich notwendig ist — sondern es wird eine Darstellung geboten, die alles umfasst, was sich aus den archivalischen Quellen erfassen liess. ...